

Kategorie gramatyczne polszczyzny

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 Pojęcie kategorii gramatycznej
- 2 Typy kategorii gramatycznych
- 3 Neutralizacja opozycji fleksyjnej

Pojęcie kategorii gramatycznej i jej wartości

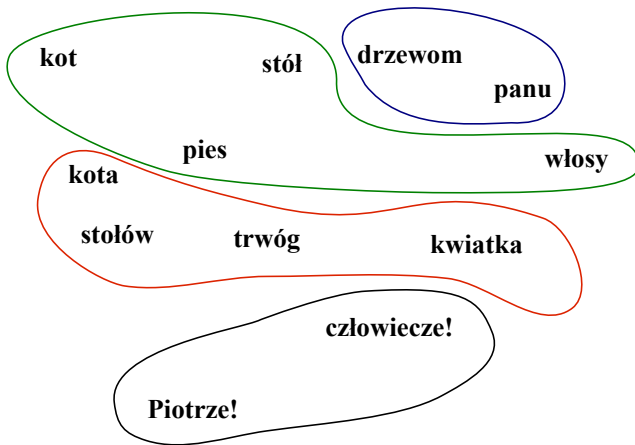
KATEGORIA GRAMATYCZNA – swoisty (stały, regularny, obligatoryjny) podział zbioru form gramatycznych na klasy, oparty na konkretnej funkcji i dający się zastosować do większości leksemów z danej części mowy. Wyróżnione klasy to WARTOŚCI danej kategorii.

PRZYKŁADY KATEGORII: czas, tryb, osoba, liczba, rodzaj, przypadek, aspekt.

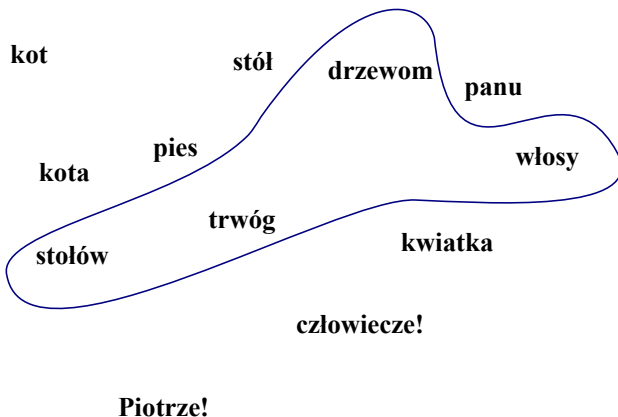
PRZYKŁADY WARTOŚCI KATEGORII: czas teraźniejszy, tryb oznajmujący, trzecia osoba, liczba pojedyncza, rodzaj męski, celownik, aspekt dokonany itp.

Przykład – kategoria przypadku

Przykład – kategoria liczby (rzeczownikowa)

Kategorie gramatyczne polszczyzny

- przypadek
- liczba
- rodzaj
- tryb
- czas
- osoba
- aspekt
- *strona
- *stopień
- *deprecjatywność

Kategorie imienne i werbalne

KATEGORIE IMIENNE

- przypadek
- liczba
- rodzaj
- *stopień
- *deprecjatywność

KATEGORIE WERBALNE

- tryb
- czas
- osoba
- aspekt
- *strona

Kategorie paradygmatyczne i klasyfikujące

KATEGORIA PARADYGMATYCZNA (FLEKSYJNA) –

poszczególne formy leksemu przyjmują różne jej wartości, czyli leksem odmienia się przez nią.

PRZYKŁADY: rodzaj przymiotnika, przypadek rzeczownika, czas czasownika.

KATEGORIA KLASYFIKUJĄCA (SELEKTYWNA) –

leksem przyjmuje jedną jej wartość we wszystkich swoich formach.

PRZYKŁADY: rodzaj rzeczownika, liczba liczebnika, aspekt czasownika.

Kategorie prymarnie semantyczne i prymarnie składniowe

KATEGORIE PRYMARNIE SEMANTYCZNE –

sygnalizują opozycje
znaczeniowe.

PRZYKŁADY: liczba rzeczownika,
czas czasownika, tryb
czasownika.

KATEGORIE PRYMARNIE SKŁADNIOWE –

sygnalizują związki elementów
zdania.

PRZYKŁADY: rodzaj
przymiotnika, przypadek
rzeczownika, liczba liczebnika.

Kategorie składniowo zależne i niezależne

KATEGORIE SKŁADNIOWO ZALEŻNE:

przypadek rzeczownika
w związku z czasownikiem,
przypadek, liczba i rodzaj
przymiotnika, liczba rzeczownika
w związku z liczebnikiem itd.

PRZYKŁADY: *Zmęczony **Jan** ←
śpi. Zgubiłam **białego** ← misia.
Dwie → **kobiety** stały.*

KATEGORIE SKŁADNIOWO NIEZALEŻNE:

rodzaj rzeczownika, przypadek
rzeczownika w związku
z przymiotnikiem, czas i tryb
czasownika, liczba rzeczownika
w związku z czasownikiem itd.

PRZYKŁADY: *Zmęczony ← **Jan** śpi.
Chętnie **przyszłabym** później. **Psy**
→ **szczekały.***

Neutralizacja opozycji fleksyjnej

PRZYKŁADY: *Maria **czyta** książkę. Jan **czyta** książkę. Dziecko **czyta** książkę.*

*Jan nie pija żadnej **whisky**. Wszystkim tak posmakowała ta nowa **whisky**, że szybko jej zabrakło.*

Leksemy odmienne i nieodmienne

LEKSEMY ODMIENNE – mają co najmniej dwie formy, nawet jeśli w większości z nich (a nawet we wszystkich) pojawia się NEUTRALIZACJA OPOZYCJI FLEKSYJNYCH (SYNKRETYZM form).

PRZYKŁADY: MUZEUM, LICEUM, KAKADU, OKAPI, BORDO.

LEKSEMY NIEODMIENNE – mają tylko jedną formę fleksyjną.

PRZYKŁADY: I, ŻE, ALE, OBY, PONAD, OBOK, NAWET, WŁAŚNIE, NADAL.

Dziękuję za uwagę :)

Temat następnego wykładu:
KATEGORIE IMIENNE.
Zapraszam!